

การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีในประเทศไทย:
สายใยแห่งชีวิตภายใต้กำแพงสูง
Caring for Pregnant Female Inmates Awaiting Trial in Thailand:
Threads of Life Behind High Walls

สตรีรัตน์ แสงวิเชียร¹

Satreerat Saengwichian²

Correspondence: systemdevelopment.cwci@gmail.com

(Received: October 28 ,2025 Revised: November 26 ,2025 Accepted: December 4,2025)

บทคัดย่อ

ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดีเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางสูงและมีความต้องการเฉพาะด้านในหลายมิติ ทั้งด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต โภชนาการ ความสัมพันธ์ในครอบครัว และความมั่นคงทางสังคม ทำให้การดูแลกลุ่มนี้จำเป็นต้องดำเนินไปอย่างเป็นระบบและมีความละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ โดยเฉพาะภายใต้บริบทของทัณฑสถานหญิงกลางซึ่งมีจำนวนผู้ต้องขังหญิงระหว่างพิจารณาคดีเพิ่มสูงขึ้นต่อเนื่องในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ภารกิจด้านสวัสดิการ การคุ้มครองสิทธิ และการดูแลสุขภาพมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทัณฑสถานหญิงกลางจึงได้พัฒนารูปแบบการทำงานให้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งการจัดตั้งศูนย์แม่และเด็ก การให้บริการฝากครรภ์ภายในเรือนจำโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ การประสานการคลอดกับโรงพยาบาลภายนอก การจัดโภชนาการเฉพาะสำหรับหญิงตั้งครรภ์ การส่งเสริมสุขภาพผ่านกิจกรรมเฉพาะทาง รวมถึงการออกแบบสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาการของทารกควบคู่กับระบบการดูแลสุขภาพจิตโดยทีมสหวิชาชีพ นักสังคมสงเคราะห์มีบทบาทสำคัญในระบบการดูแลดังกล่าว โดยทำหน้าที่ประเมินความต้องการเฉพาะราย ประสานการดูแลร่วมกับทีมสหวิชาชีพ คุ้มครองสิทธิ และให้คำปรึกษาเพื่อช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์การตั้งครรภ์ภายในเรือนจำได้อย่างเหมาะสม บทบาทเหล่านี้สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากล แนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง และกรอบกฎหมายไทยที่มุ่งรักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทั้งมารดาและเด็ก บทความนี้จะนำเสนอถึงแนวทางการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีของทัณฑสถานหญิงกลางผ่านการวิเคราะห์ตามมาตรฐานสากล กรอบกฎหมายไทย และการปฏิบัติจริงในบริบทของเรือนจำ ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าการจัดระบบการดูแลแบบองค์รวมที่ตั้งอยู่บนหลักสิทธิมนุษยชนสามารถลดความเสี่ยงต่อสุขภาพกายและใจของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์และทารกได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นการยกระดับมาตรฐานงานราชทัณฑ์ของไทยให้สอดคล้องกับหลักความเป็นธรรม ความเท่าเทียม และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อันเป็นรากฐานของสังคมที่ศิวิไลซ์และตระหนักถึงคุณค่าของชีวิตทุกชีวิตแม้จะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของการคุมขัง

¹ กลุ่มงานพัฒนาระบบและยุทธศาสตร์ ทัณฑสถานหญิงกลาง กรมราชทัณฑ์

² Department of Corrections (DOC), Central Women's Correctional Institution (CWCI)

คำสำคัญ: ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์, ผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี, สิทธิมนุษยชน

Abstract

Pregnant women awaiting trial represent one of the most vulnerable groups within the criminal justice system, with multifaceted needs that span physical health, mental well-being, nutrition, family relationships, and social stability. These unique needs require a highly structured, sensitive, and holistic approach to care - particularly within the context of the Central Women's Correctional Institution, where the number of women awaiting trial has steadily increased in recent years. This demographic shift has intensified the demands related to welfare provision, rights protection, and comprehensive health care for pregnant inmates. In response, the institution has expanded and refined its operational framework to encompass multiple dimensions, including the establishment of a Mother and Child Center, the provision of antenatal services within the prison by medical specialists, coordinated childbirth arrangements with external hospitals, tailored nutritional support, targeted health-promoting activities, and the creation of an environment conducive to early childhood development. These efforts operate in parallel with mental-health services delivered by a multidisciplinary team. Social workers play a pivotal role within this system of care, undertaking individualized needs assessments, coordinating interdisciplinary services, safeguarding rights, and providing counseling to support appropriate adjustment during pregnancy under custodial conditions. These functions align with international human rights standards, global guidelines on the treatment of women prisoners, and national legal frameworks that prioritize the dignity and well-being of both mother and child.

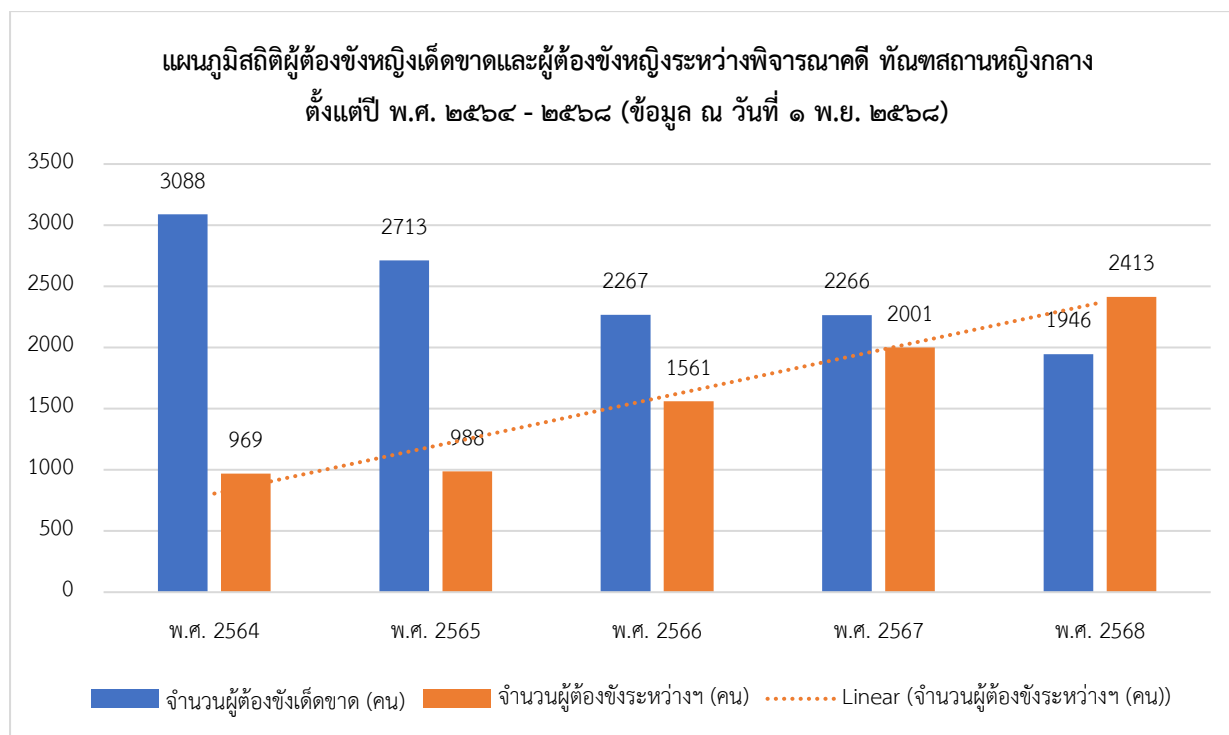
This article examines the model of care for pregnant women awaiting trial at the Central Women's Correctional Institution through an analysis grounded in international standards, Thai legal frameworks, and practical implementation within the correctional environment. The findings illustrate that a comprehensive, rights-based approach to care can effectively reduce health and psychosocial risks for pregnant inmates and their infants. Moreover, it underscores the advancement of Thailand's correctional practices toward a system rooted in humanity, fairness, equality, and respect for human dignity-core principles of a civilized society that values every life, even within the constraints of incarceration.

Keywords: Pregnant women prisoners, Pretrial detainees, Central, Human rights

บทนำ

ภายในกำแพงสูงที่กั้นโลกแห่งอิสรภาพออกจากโลกแห่งการจำกัดเสรีภาพ ยังคงมีสายใยชีวิตที่กำลังเติบโตและเต็นแรงอยู่ในครรภ์ของผู้หญิงคนหนึ่ง ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดี เธอไม่ได้เป็นเพียง “ผู้ต้องขัง” หากแต่ยังเป็น “มารดา” ผู้กำลังแบกรับความหวังของชีวิตใหม่ที่รอคอยการลืมตาดูโลกในอนาคต ความเป็นสองสถานะเช่นนี้ ทำให้เธอกลายเป็นหนึ่งในกลุ่มที่มีความเปราะบางมากที่สุดในระบบราชทัณฑ์ ความเปราะบางนี้มีได้มีเพียงมิติด้านร่างกายที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากการตั้งครรภ์ หากยังรวมถึงมิติด้านจิตใจที่เต็มไปด้วยความกังวล ความไม่แน่นอนต่อชะตากรรมทางกฎหมาย และความหวาดหวั่นต่อชีวิตของทารกที่กำลังเติบโตภายใน ขณะที่สังคมอาจมองบุคคลเหล่านี้เป็นผู้กระทำผิดแล้วแต่กฎหมายและหลักสิทธิมนุษยชนกลับย้ำเตือนว่าผู้ต้องขังหญิงที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดียังคงมีสถานะเป็น “ผู้บริสุทธิ์” และต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำให้การตั้งครรภ์แล้วต้องมาอยู่ภายในเรือนจำจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้ามความละเอียดอ่อนเช่นนี้เองที่ทำให้เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมองลึกไปถึงความต้องการพื้นฐานของหญิงตั้งครรภ์ที่ต้องการการดูแลที่รอบด้าน ทั้งด้านสุขภาพร่างกายที่เปราะบาง การตรวจติดตามพัฒนาการทารก การเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่เหมาะสม รวมถึงการจัดอาหารและโภชนาการที่สอดคล้องกับความต้องการของหญิงตั้งครรภ์ ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมในเรือนจำอาจสร้างแรงกดดันทางจิตใจ ทั้งความกังวลเกี่ยวกับการคลอดบุตรในสถานที่ที่จำกัดเสรีภาพ ความรู้สึกห่างไกลจากครอบครัว และความกลัวว่าเด็กแรกเกิดจะต้องเริ่มต้นชีวิตในบริบทที่แตกต่างจากโลกภายนอกอันเปิดกว้าง เมื่อพิจารณาผ่านกรอบสิทธิมนุษยชน การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์จึงไม่ใช่เพียงประเด็นด้านสาธารณสุข แต่คือเรื่องของความเป็นมนุษย์ที่สังคมโลกให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะผ่านกรอบแนวคิดระหว่างประเทศ ข้อกำหนดด้านการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง หรือมาตรฐานสิทธิมนุษยชนต่าง ๆ ซึ่งต่างยืนยันในทิศทางเดียวกันว่าผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ต้องได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมและปลอดภัย สอดคล้องกับงานวิจัย “The Needs of Incarcerated Pregnant Women: A Systematic Review of Literature” ของ Alirezaei and Latifnejad Roudsari (2022) ซึ่งเป็นการทบทวนอย่างเป็นระบบจากเอกสารวิชาการจำนวนมาก พบว่าผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ล้วนเผชิญความต้องการเฉพาะด้าน ทั้งด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต โภชนาการ และการเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพ โดยมีข้อค้นพบร่วมกันว่าการดูแลที่เหมาะสมเป็นปัจจัยสำคัญต่อความปลอดภัยของทั้งมารดาและทารกในครรภ์

บริบทดังกล่าวจึงนำไปสู่ความจำเป็นในการทำความเข้าใจภาพรวมของผู้ต้องขังหญิงในระบบราชทัณฑ์ไทย โดยเฉพาะโครงสร้างประชากรผู้ต้องขังหญิงที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ซึ่งหนึ่งในตัวสะท้อนสำคัญคือ จำนวนผู้ต้องขังหญิงระหว่างพิจารณาคดีที่เพิ่มสูงขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตใหม่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้ส่งผลเฉพาะต่อจำนวนผู้ต้องขังเท่านั้น หากยังส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบการดูแลและการบริหารจัดการภายในเรือนจำ ที่จำเป็นต้องปรับวิธีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะด้านของผู้ต้องขังหญิงระหว่างพิจารณาคดี ทั้งในด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และความเหมาะสมของมาตรการคุมขังสำหรับผู้กระบวนพิจารณาคดียังไม่สิ้นสุด เพื่อให้เห็นภาพรวมของสถานการณ์ได้อย่างชัดเจนจึงขอนำเสนอสถิติผู้ต้องขังหญิงเด็ดขาดและผู้ต้องขังหญิงระหว่างพิจารณาคดีของทัณฑสถานหญิงกลาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564 ถึงพ.ศ. 2568 ในรูปแบบแผนภูมิสถิติ ซึ่งสามารถสะท้อนแนวโน้มและทิศทางที่เกิดขึ้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่า ผู้ต้องขังหญิงระหว่างพิจารณาคดีมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 969 คนในปี 2564 เป็น 2,413 คนในปี 2568 ซึ่งคิดเป็นการเพิ่มขึ้นมากกว่า 2.4 เท่า ในช่วงสี่ปี ขณะที่จำนวนผู้ต้องขังเด็ดขาดมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สัดส่วนของผู้ต้องขังหญิงที่ยังไม่สิ้นสุดกระบวนการพิจารณาคดีมีมากขึ้นในระบบราชทัณฑ์ไทยอย่างมีนัยสำคัญ แนวโน้มนี้แสดงให้เห็นความจำเป็นในการทบทวนแนวทางการดูแลผู้ต้องขังหญิงให้มีความเหมาะสมกับสถานะทางกฎหมายและความต้องการเฉพาะของกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้น เมื่อพิจารณาในมิติของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์และเด็กติดผู้ต้องขังในทัณฑสถานหญิงกลาง ข้อมูล ณ วันที่ 27 พฤศจิกายน 2568 ระบุว่าผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์จำนวน 24 คน และผู้ต้องขังแม่ลูกอ่อนจำนวน 12 คน โดยมีเด็กในความดูแลรวม 12 คน (ชาย 7 คน และหญิง 5 คน) ซึ่งถือเป็นจำนวนสูงที่สุดเมื่อเทียบกับเรือนจำหญิงทั่วประเทศ สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ทัณฑสถานหญิงกลางต้องให้ความสำคัญต่อการจัดสวัสดิการและระบบการดูแลแม่และเด็กอย่างเป็นระบบและพัฒนารูปแบบการดูแลอย่างต่อเนื่อง โดยการดำเนินงานดังกล่าวอยู่ภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 39 ที่กำหนดให้ผู้บัญชาการเรือนจำสามารถอนุญาตให้เด็กอยู่ในเรือนจำได้จนถึงอายุสามปี อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติทัณฑสถานหญิงกลางมีนโยบายสนับสนุนให้เด็กอยู่ในเรือนจำไม่เกินหนึ่งปี เพื่อลดความเสี่ยงด้านพัฒนาการและป้องกันการซึมซับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อเด็กในวัยต้น กรณีที่มีญาติหรือครอบครัวรองรับ เจ้าหน้าที่จะประสานงานเพื่อส่งเด็กกลับสู่ครอบครัวโดยเร็วที่สุด แต่หากไม่มีญาติทัณฑสถานฯ จะดำเนินการประสานเครือข่ายและหน่วยงานภายนอก เพื่อจัดหาสถานที่รองรับและดูแลเด็กอย่างเหมาะสมและปลอดภัย

ดังนั้น ทัณฑสถานหญิงกลางในฐานะเรือนจำต้นแบบด้านการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิง ได้ให้ความสำคัญต่อประเด็นนี้เป็นพิเศษ เนื่องจากการดำเนินงานมิได้หยุดอยู่เพียงการปฏิบัติตามข้อกำหนดสากล หากแต่ได้ก้าวไปสู่การดูแลที่ครอบคลุมและเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งศูนย์แม่และเด็กที่เหมาะสม การสร้างระบบการดูแลสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ครบ

วงจร ตลอดจนการส่งเสริมความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เพื่อให้ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรรภ์ไม่เพียงได้รับการดูแลในฐานะผู้ต้องขัง แต่ยังได้รับการยอมรับในฐานะมารดาผู้มีสิทธิและศักดิ์ศรีเช่นเดียวกับสตรีทั่วไปในสังคม ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอเรื่องราวและมาตรการต่างๆที่ทัณฑสถานหญิงกลางได้ดำเนินการเพื่อดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรรภ์ที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดี โดยพิจารณาผ่านกรอบสิทธิมนุษยชน กฎหมาย และมาตรฐานสากล พร้อมทั้งสะท้อนถึงความหมายในเชิงสังคมและศีลธรรมว่าการดูแลชีวิตหนึ่งที่กำลังจะถือกำเนิดขึ้นภายในเรือนจำนั้น ไม่เพียงเป็นภารกิจของสถาบันราชทัณฑ์เท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความรู้สึกและความเป็นธรรมของระบบยุติธรรมในสังคมไทย

พัฒนาการของมาตรฐานสากลในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงตั้งครรรภ์ระหว่างพิจารณาคดี

ในระดับสากล การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังทุกคนได้รับการกำหนดกรอบไว้ภายใต้ ข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners – SMR) ฉบับปี 1955 ซึ่งนับเป็นกฎหมายแรกที่ประชาคมโลกได้ร่วมกันตระหนักว่าผู้ต้องขังและผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดีคือ บุคคลที่ต้องได้รับการคุ้มครองในฐานะมนุษย์ไม่ใช่เพียงผู้ถูกลงโทษ ข้อกำหนด SMR ปี ค.ศ.1955 จึงเป็นครั้งแรกที่สิทธิพื้นฐานของผู้ต้องขังถูกระบุไว้อย่างเป็นรูปธรรม ครอบคลุมตั้งแต่สิทธิด้านสุขภาพ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การป้องกันการปฏิบัติที่โหดร้าย ไปจนถึงการดูแลผู้ต้องขังกลุ่มเปราะบาง อย่างไรก็ตามเมื่อเวลาผ่านไปและบริบททางสังคมโลกได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มาตรฐานเดิมจากปี ค.ศ. 1955 เริ่มล้าสมัย ประชาคมโลกจึงยกระดับการทบทวนและปรับปรุงข้อกำหนด SMR อย่างเป็นทางการ จนเกิดเป็นข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำแห่งองค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง (United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners) ปี ค.ศ.2015 หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ข้อกำหนดแมนเดลา” (Nelson Mandela Rules) ดังนั้น ข้อกำหนดแมนเดลาจึงไม่ใช่ข้อกำหนดที่เขียนขึ้นใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการปรับปรุงข้อกำหนด SMR ใน 8 หัวข้อสำคัญ เพื่อสะท้อนบทเรียนด้านสิทธิมนุษยชนและมาตรฐานทางราชทัณฑ์ที่พัฒนาอย่างก้าวกระโดดในช่วงกว่า 60 ปีที่ผ่านมา

จากรากฐานกว้างๆที่วางโดยข้อกำหนด SMR ปี ค.ศ. 1955 ซึ่งได้พัฒนาขึ้นเป็น ข้อกำหนดแมนเดลา ในปี ค.ศ. 2015 กระแสความตื่นตัวนี้ไม่ได้เกิดจากเวทีนานาชาติเพียงอย่างเดียว หากยังได้รับแรงผลักดันที่ทรงพลังจากสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา ผู้ทรงอุทิศพระวิริยอุตสาหะในการยกระดับมาตรฐานการดูแลผู้ต้องขังหญิงมาอย่างต่อเนื่อง พระองค์ทรงเล็งเห็นความเปราะบางของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรรภ์ เสด็จเยือนทัณฑสถานหญิงกลางเมื่อปี พ.ศ. 2544 เพื่อทอดพระเนตรชีวิตของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรรภ์ ผู้ต้องขังที่ให้นมบุตร และเด็กติดผู้ต้องขัง พระองค์ทรงเห็นอย่างชัดเจนว่ากลุ่มสตรีเหล่านี้ควรเป็นผู้ที่ได้รับการคุ้มครอง จากสายพระเนตรที่มองเห็นความเป็นมนุษย์ของสตรีเบื้องหลังประตูเรือนจำ พระองค์จึงทรงผลักดันการคุ้มครองผู้ต้องขังหญิงในระดับนานาชาติจนเกิดเป็นแรงสนับสนุนสำคัญให้สหประชาชาติจัดทำ “ข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและมาตรการที่มีใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิง” (United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders) และเพื่อเป็นเกียรติแก่บทบาทเชิงประวัติศาสตร์ของประเทศไทยในการผลักดันเรื่องนี้ สหประชาชาติจึงตั้งชื่อข้อกำหนดดังกล่าวว่า “ข้อกำหนดกรุงเทพ” (Bangkok Rules) โดยข้อกำหนดกรุงเทพนั้นยังสอดคล้องกับ มาตรฐานขั้นต่ำสหประชาชาติว่าด้วยมาตรการที่มีใช้การคุมขัง (United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures) หรือ ข้อกำหนดโตเกียว (Tokyo Rules) โดยเฉพาะข้อกำหนดกรุงเทพ ข้อที่ 57 ซึ่ง

เสนอให้รัฐสมาชิกพิจารณาใช้มาตรการอื่นที่มีใช้การคุมขังสำหรับหญิงตั้งครรภ์และหญิงที่มีบุตรเล็ก เว้นแต่ในกรณีที่มีเหตุผลจำเป็นอย่างยิ่งด้านความมั่นคงหรือความยุติธรรม แนวทางนี้เปิดโอกาสให้หญิงตั้งครรภ์ได้ต่อสู้คดีภายนอกเรือนจำหรือได้รับโทษทางเลือก เช่น การคุมประพฤติ หรือการติดตามในชุมชน ซึ่งเป็นมาตรการที่ช่วยลดความเสี่ยงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะต่อเด็กในครรภ์ที่ไม่ควรถูกผลกระทบจากโทษจำคุกของมารดา ในทำนองเดียวกันข้อกำหนดกรุงเทพ ข้อ 64 ยังเน้นย้ำการใช้มาตรการที่ไม่ใช่การคุมขังในกรณีที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญกับผลประโยชน์สูงสุดของบุตรเป็นสำคัญ แนวคิดนี้สะท้อนแนวโน้มโลกยุคใหม่ที่ต้องการสร้างระบบยุติธรรมที่เคียงคู่ด้วยความเข้าใจและความเมตตา ไม่ใช่เพียงการลงโทษแต่เป็นการคุ้มครองชีวิตที่ยังไม่อาจปกป้องตนเองได้

กรอบกฎหมายไทยที่รองรับสิทธิของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดี

เมื่อหันกลับมาสำรวจบริบทของประเทศไทย การคุ้มครองผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีมิได้ตั้งอยู่บนหลักมนุษยธรรมเพียงอย่างเดียวหากยังมีรากฐานจากกฎหมายระดับสูงและกฎหมายลำดับรองที่มีผลบังคับใช้อย่างชัดเจน ภาพรวมของกฎหมายไทยสะท้อนแนวคิดเดียวกับมาตรฐานสากลที่โลกให้การยอมรับว่าผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์คือบุคคลที่ต้องได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในห้วงเวลาที่ชีวิตอีกหนึ่งชีวิตกำลังเติบโตอยู่ภายในครรภ์ซึ่งมีความเปราะบางทั้งทางกายและจิตใจ โดยหัวใจสำคัญของระบบกฎหมายไทยเริ่มต้นจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 29 วรรคสอง ที่วางหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์อันเป็นหลักสิทธิมนุษยชนพื้นฐานซึ่งระบุชัดว่า “ในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้” หลักการนี้มีได้เป็นเพียงข้อความเชิงกฎหมาย แต่เป็นสิ่งที่สำคัญที่ย้ำว่าผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ที่อยู่ระหว่างพิจารณาคดี ยังคงมีสถานะเป็นผู้บริสุทธิ์ในสายตาของกฎหมายและต้องได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างจากผู้ต้องขังเด็ดขาด

การทำให้หลักสิทธิตามรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นได้จริงต่อผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือทางกฎหมาย โดยเฉพาะพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ซึ่งกำหนดหลักการสำคัญว่าผู้ต้องขังทุกคนต้องได้รับการดูแลด้านสุขภาพอย่างเหมาะสม มีสิทธิในการรักษาพยาบาล และต้องไม่ถูกปฏิบัติในลักษณะโหดร้ายหรือเย้ยหยันศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กฎหมายฉบับนี้ยังมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้ต้องขังที่มีความเปราะบาง เช่น ผู้ต้องขังหญิง เด็กที่อยู่กับมารดา และผู้ต้องขังที่มีภาวะสุขภาพจำเป็นพิเศษ ซึ่งล้วนสอดคล้องกับแนวทางสากลที่เน้นความคุ้มครองเป็นพิเศษแก่กลุ่มเสี่ยงคู่ขนานกับพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ คือ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ที่วางหลักผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก ซึ่งมีผลโดยตรงต่อทารกและเด็กเล็กที่จำเป็นต้องอยู่ในเรือนจำกับมารดา หลักการนี้ช่วยขยายกรอบการดูแลเด็กในเรือนจำให้ไม่ใช่เพียงประเด็นทางสังคม แต่เป็นเรื่องของสิทธิขั้นพื้นฐานที่ต้องได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย เพื่อบรรเทาการปฏิบัติในระดับเรือนจำ/ทัณฑสถาน กรมราชทัณฑ์ได้จัดทำระเบียบสำคัญขึ้นสองฉบับในปี พ.ศ. 2561 ได้แก่ ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์หรือให้นมบุตร พ.ศ. 2561 และ ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยเด็กในความดูแลของผู้ต้องขัง พ.ศ. 2561 ซึ่งระเบียบเหล่านี้เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนสิทธิของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์สู่การปฏิบัติจริง โดยกำหนดมาตรฐานอย่างชัดเจน อาทิ การตรวจครรภ์ตามมาตรฐานทางการแพทย์ การจัดอาหารเฉพาะสำหรับหญิงตั้งครรภ์ การจัดสถานที่คลอดที่ปลอดภัยภายนอกเรือนจำ การคุ้มครองสิทธิการให้นมบุตร การห้ามมอบหมายงานที่เป็นอันตราย การประเมินและส่งเสริมพัฒนาการของเด็กที่อยู่ในเรือนจำ การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเติบโตตามวัย ฯลฯ ทั้งหมดนี้ช่วยให้ระบบราชทัณฑ์ไทยเคลื่อนจากสถานที่คุมขังไปสู่สถานที่คุ้มครองศักดิ์ศรีและสุขภาวะของหญิงตั้งครรภ์และเด็กเล็กอย่างเป็นรูปธรรม

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกรอบกฎหมายไทยกับมาตรฐานสากล อาทิ Mandela Rules (2015), Bangkok Rules (2010) และหลักการเกี่ยวกับมาตรการที่ไม่ใช้การคุมขังตาม Tokyo Rules (1990) จะพบว่าประเทศไทยมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าในหลายด้าน โดยเฉพาะการคำนึงถึงสุขภาพและสวัสดิการของมารดาและทารกในระหว่างการต้องโทษ ไม่ว่าจะเป็นการจัดบริการสุขภาพแม่และเด็ก การจัดโภชนาการเฉพาะ การงดเว้นงานที่อาจเป็นอันตรายต่อครรภ์ ตลอดจนการจัดให้เด็กเล็กได้รับการดูแลตามหลักพัฒนาการที่เหมาะสม ทั้งหมดนี้สะท้อนถึงความพยายามของภาครัฐไทยในการยกระดับมาตรฐานการดูแลผู้ต้องขังหญิงให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล อย่างไรก็ตามยังมีประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม โดยเฉพาะการบัญญัติมาตรการ ทางเลือกแทนการคุมขังสำหรับผู้หญิงตั้งครรภ์และหญิงที่มีบุตรเล็ก ซึ่งแม้จะเป็นหลักการสำคัญที่ระบุไว้ในข้อกำหนดกรุงเทพ (Bangkok Rules) ข้อ 57 และข้อ 64 ที่เน้นให้รัฐสมาชิกใช้มาตรการที่ไม่ใช้การคุมขังเว้นแต่มีเหตุจำเป็นด้านความมั่นคงหรือกระบวนยุติธรรม แต่กฎหมายไทยยังไม่ได้กำหนดกลไกดังกล่าวอย่างชัดเจน ส่งผลให้ยังคงมีช่องว่างในด้านการคุ้มครองกลุ่มเปราะบางนี้ภายใต้กระบวนยุติธรรมทางอาญา ในทางตรงกันข้ามหลายประเทศได้ขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว อย่างเช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีนโยบายทางเลือกแทนการคุมขังสำหรับหญิงตั้งครรภ์ หญิงหลังคลอด และทารก ใน 12 รัฐ โดยรัฐเหล่านี้ได้พัฒนาแนวทางที่ตอบสนองต่อความต้องการจำเพาะของมารดาและเด็กอย่างรอบด้าน ครอบคลุมมาตรการสำคัญ 3 รูปแบบ รูปแบบแรก คือ โทษทางเลือกแทนการจำคุก (Alternative Sentencing) เปิดโอกาสให้หญิงตั้งครรภ์หรือหญิงที่มีบุตรเล็กได้รับโทษทางเลือกแทนการถูกคุมขัง ช่วยลดผลกระทบด้านสุขภาพกายใจ และป้องกันการแยกมารดาออกจากทารกในช่วงเวลาสำคัญหลังคลอด รูปแบบที่สอง คือ โครงการสถานรับเลี้ยงเด็กในเรือนจำ (Prison Nursery Programs) อนุญาตให้ทารกแรกเกิดอาศัยอยู่กับมารดาภายในเรือนจำ ช่วยสร้างสายใยผูกพันขั้นพื้นฐานและลดความเสี่ยงด้านพัฒนาการของเด็ก ซึ่งเป็นช่วงที่ความผูกพันทางอารมณ์มีความจำเป็นอย่างยิ่ง และรูปแบบที่สาม คือ โครงการชุมชนเพื่ออยู่อาศัยกับทารก (Community-Based Programs) เปิดโอกาสให้หญิงหลังคลอดอยู่อาศัยในชุมชนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐพร้อมทารกแรกเกิด ลดแรงกดดันของสภาพแวดล้อมเรือนจำ และส่งเสริมการเลี้ยงดูในบริบทแบบครอบครัว โดยรัฐทั้ง 12 รัฐนี้ถือเป็น ต้นแบบ (model states) ของการออกแบบนโยบายที่คำนึงถึงสิทธิ สุขภาพ และความเป็นอยู่ของมารดาและทารกในบริบทของระบบยุติธรรมอาญาอย่างแท้จริง สะท้อนให้เห็นว่ามาตรการทางเลือกแทนการคุมขังไม่เพียงช่วยลดผลกระทบเชิงสังคม จิตใจ และพัฒนาการของเด็กเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการฟื้นฟูและการคืนคนดีสู่สังคมอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตามเมื่อมองถึงภาพรวมกรอบกฎหมายไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันถือได้ว่ามีการวางรากฐานที่มั่นคงในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดี ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพความปลอดภัย ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิของเด็กที่เกี่ยวข้อง กฎหมายระดับรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก และระเบียบกรมราชทัณฑ์ ล้วนทำหน้าที่ส่งเสริมให้เรือนจำมิใช่เพียงสถานที่ควบคุมตัว แต่เป็นระบบที่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้หญิงทุกคน แม้กระทั่งผู้หญิงที่อยู่ในสถานะผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งสะท้อนคุณภาพของหลักนิติรัฐและความศิวิไลซ์ของสังคมไทยได้อย่างชัดเจน

การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีของทัณฑสถานหญิงกลาง

เมื่อมาตรฐานสากลและกรอบกฎหมายได้วางรากฐานไว้อย่างมั่นคงแล้ว การนำหลักการเหล่านั้นมาสู่การปฏิบัติจริง จึงเป็นบทพิสูจน์ที่สำคัญของระบบราชทัณฑ์ไทย โดยเฉพาะที่ทัณฑสถานหญิงกลาง ซึ่งเป็นเรือนจำต้นแบบด้านการปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังหญิง หนึ่งในสิ่งที่สะท้อนถึงความก้าวหน้าคือการจัดตั้งศูนย์แม่และเด็ก อันเป็นพื้นที่เฉพาะที่ออกแบบมาเพื่อรองรับ ชีวิตของมารดาและทารกในเรือนจำ โดยศูนย์แม่และเด็กแห่งนี้มีได้ถือกำเนิดขึ้นในทันที หากแต่สิ่งสมพัฒนาการจาก “ห้องบริบาลทารก” ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 กระทั่งเกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญเมื่อ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา เสด็จเยือนทัณฑสถานหญิงกลางเป็นการส่วน พระองค์ครั้งแรก เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 เพื่อทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ ผู้ต้องขังที่ ให้นมบุตร และเด็กติดผู้ต้องขัง ณ ศูนย์บริบาลทารกในขณะนั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความเปราะบางของผู้ต้องขังกลุ่มนี้ ซึ่ง เป็นประชากรกลุ่มน้อยในเรือนจำที่มักถูกละเลย และทรงมีพระราชปณิธานที่จะยกระดับมาตรการดูแลให้มีมาตรฐานมาก ยิ่งขึ้น จากการเสด็จเยือนครั้งนั้นได้นำไปสู่การขับเคลื่อนหลักที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งโครงการกำลังใจ (Inspire) ในปี พ.ศ. 2549 การผลักดันข้อกำหนดสหประชาชาติสำหรับการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำ (ELFI) ในปี พ.ศ. 2551 และ การผลักดันให้เกิดข้อกำหนดสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังหญิงและมาตรการที่มีใช้การคุมขังสำหรับผู้กระทำผิดหญิง หรือ “ข้อกำหนดกรุงเทพ” (Bangkok Rules) ซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการโดยองค์การสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2553

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นภาพสะท้อนถึงความตั้งใจไม่หยุดนิ่งของประเทศไทยที่จะยกระดับมาตรการดูแลให้ เทียบเท่ากับมาตรฐานสังคมภายนอก กรมราชทัณฑ์และทัณฑสถานหญิงกลางได้ดำเนินการขับเคลื่อนการดำเนินงานให้เป็นไป ตามมาตรฐาน โดยภายในศูนย์แม่และเด็กได้จัดสรรพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างครบถ้วน ทั้งนมให้นมบุตรที่เอื้อต่อ ความเป็นส่วนตัวและความผ่อนคลาย พื้นที่ฝึกคลานสำหรับทารกในวัยเริ่มเคลื่อนไหว มุมหนังสือนิทานและมุมของเล่นเสริม พัฒนาการ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้และเติบโตอย่างมีคุณภาพในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกับโลกภายนอกที่สุด การออกแบบเช่นนี้ ไม่เพียงช่วยเสริมสร้างพัฒนาการที่เหมาะสมแก่เด็ก แต่ยังช่วยเยียวยาจิตใจของมารดา ให้รู้สึกว่าคุณค่าของตนมิได้ถูกกีดกันออก จากโอกาสแห่งการเรียนรู้และความรัก นอกจากสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาแล้ว มาตรการด้านสุขภาพกายก็ถือเป็น หัวใจของการดูแลที่รอบด้าน ทัณฑสถานหญิงกลางได้จัดให้มีคลินิกฝากครรภ์คุณภาพ ภายในเรือนจำ โดยมีสูตินรีแพทย์เข้ามา ตรวจเป็นประจำทุกสัปดาห์ การตรวจครรภ์ การติดตามพัฒนาการทารก และการคัดกรองภาวะเสี่ยงจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพทางการแพทย์ นอกจากนี้ ยังได้ประสานงานกับ โรงพยาบาลพระนั่งเกล้า เพื่อรองรับการ ฝากครรภ์และการคลอดบุตรในสภาพแวดล้อมที่มีความพร้อมด้านอุปกรณ์และบุคลากรทางการแพทย์โดยสมบูรณ์

ในมิติด้านโภชนาการ หญิงตั้งครรภ์ได้รับการจัดสรรอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบถ้วน รวมถึงอาหารเสริมที่ จำเป็นต่อการตั้งครรภ์ เช่น ธาตุเหล็ก แคลเซียม และโฟลิก เพื่อบำรุงทั้งแม่และทารกในครรภ์ให้แข็งแรง นอกจากนี้ยังมีการ จัดกิจกรรมเสริมสุขภาพ เช่น โยคะบำบัดสำหรับหญิงตั้งครรภ์ เพื่อช่วยผ่อนคลายความเครียด คลายความปวดเมื่อย และ เตรียมความพร้อมของร่างกายก่อนการคลอด มาตรการด้านสภาพแวดล้อมและสุขภาพกายเช่นนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการ ตอบสนองต่อข้อกำหนดสากลเท่านั้น หากยังเป็นการส่งสารเชิงสัญลักษณ์ไปยังสังคมว่า แม่ผู้หญิงเหล่านี้จะอยู่ในเรือนจำ แต่ ชีวิตใหม่ที่กำลังจะถือกำเนิดขึ้นย่อมต้องได้รับการโอบอุ้มอย่างสมบูรณ์ ทัณฑสถานหญิงกลางจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงคุมขัง หาก ยังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่แห่งการปกป้อง” ที่ผสานทั้งความเข้มงวดของระเบียบกับความละมุนของการดูแลเพื่อสร้างสมดุล ระหว่างความยุติธรรมและความเป็นมนุษย์

นอกเหนือจากการดูแลด้านสภาพแวดล้อมและสุขภาพกายแล้ว มิติที่สำคัญไม่แพ้กันคือ สุขภาพจิต ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อทั้งแม่และเด็ก การตั้งครร์ภายใต้ข้อจำกัดของเรือนจำอาจก่อให้เกิดความวิตกกังวล ความโดดเดี่ยว และความหวาดหวั่นในหลายมิติ ทักษสถานหญิงกลางตระหนักถึงความละเอียดอ่อนนี้ จึงได้จัดระบบการดูแลสุขภาพจิตอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีนักจิตวิทยาประจำ 2 คน ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้ต้องขังอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่การประเมินภาวะสุขภาพจิตของผู้ต้องขังหญิงตั้งแต่แรกเข้า การให้คำปรึกษาเชิงลึกทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม ไปจนถึงการจัดกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างพลังใจและผ่อนคลายความตึงเครียด สำหรับการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภานั้น จะได้รับความใส่ใจมากยิ่งขึ้น โดยจะมีนักสังคมสงเคราะห์ประจำอยู่ที่ศูนย์แม่และเด็ก คอยทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลหลักอย่างใกล้ชิดในมิติที่เกี่ยวกับครอบครัว ความผูกพันแม่ลูก และการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังที่อยู่ระหว่างตั้งครร์ภจนถึงการดูแลหลังคลอด รวมถึงการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายต่างๆ ในการมาเป็นวิทยากร เช่น อาจารย์จากสภากาชาดไทย ที่เข้ามาให้ความรู้และคำปรึกษาในเชิงลึกด้านสุขภาพกายและใจ นอกจากนี้ยังมีการจัดระบบ ผู้ต้องขังจิตอาสา ที่ผ่านการอบรม เพื่อให้ช่วยเจ้าหน้าที่ในการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภและเด็กติดผู้ต้องขัง ทำให้เกิดบรรยากาศของการพึ่งพาและเกื้อกูลกันภายในเรือนจำ

ความสำเร็จในการขับเคลื่อนการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภในมิติต่างๆ ได้สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนผ่านรางวัลแห่งความภาคภูมิใจ ทักษสถานหญิงกลางได้รับรางวัลเลิศรัฐ ประเภทขับเคลื่อนเห็นผลระดับดีเด่น ด้านผลงานการให้บริการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภและเด็กติดผู้ต้องขัง ประจำปี พ.ศ. 2568 การที่ทักษสถานหญิงกลางได้รับรางวัลในสาขานี้จึงสะท้อนถึงความมุ่งมั่นและความทุ่มเทของหน่วยงานราชทัณฑ์ในการขับเคลื่อนนโยบายราชทัณฑ์เพื่อสังคมมาสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริงผ่านการพัฒนาแนวทางการดูแลผู้ต้องขังหญิงที่ยึดหลักสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียม และการเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นแม่และความเป็นมนุษย์ รางวัลนี้จึงมิใช่เพียงเครื่องหมายแห่งความภาคภูมิใจของเจ้าหน้าที่ทักษสถานเท่านั้น หากยังเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นถึงพลังของระบบราชทัณฑ์ไทย ซึ่งสามารถก้าวข้ามภาพจำของ “สถานที่คุมขัง” ไปสู่ “พื้นที่แห่งการเยียวยาและการให้ออกาส” ที่ส่งเสริมให้ทุกชีวิตได้เริ่มต้นใหม่อย่างมีคุณค่า

ในห้วงเวลาที่ผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทั้งกายและใจ ครอบครัวยังคงเป็นหลักยึดเหนี่ยวสำคัญที่ไม่อาจจะเลยได้ เพราะครอบครัวคือรากฐานแห่งความรัก ความอบอุ่น และกำลังใจที่ช่วยพยุงเธอให้ก้าวผ่านช่วงเวลาอันเปราะบางไปได้อย่างมั่นคง ทักษสถานหญิงกลางจึงได้จัดให้มีกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ สายใยรักครอบครัว ภายใต้โครงการปฐมนิเทศผู้ต้องขังเข้าใหม่ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนความรู้สึกและเสริมกำลังใจซึ่งกันและกัน ทั้งผู้ที่อยู่ภายในและผู้ที่อยู่นอกกำแพงสูง การมีพื้นที่เช่นนี้ช่วยลดช่องว่างทางอารมณ์ ทำให้ผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภตระหนักว่าตนเองยังคงมีคุณค่าในสายตาของครอบครัวและไม่เคยถูกทอดทิ้ง นอกจากนี้ ทักษสถานได้พัฒนาระบบการเยี่ยมผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (เยี่ยมไลน์) โดยเพิ่มรอบการเยี่ยมและจัดหาเครื่องมือที่เพียงพอ เพื่อให้ผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภสามารถสื่อสารกับครอบครัวได้บ่อยครั้งยิ่งขึ้น ความเชื่อมโยงทางสายตาและน้ำเสียงแม้จะผ่านจอภาพยังเป็นพลังใจที่ยิ่งใหญ่สำหรับแม่ที่กำลังอึดอัด และเป็นหลักประกันว่าความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจะไม่ถูกตัดขาดเพียงเพราะกำแพงของเรือนจำ อีกหนึ่งมาตรการที่มีความหมายลึกซึ้งคือ กิจกรรมพาลูกเยี่ยมแม่ สำหรับเด็กที่อยู่ในความดูแลของสถานสงเคราะห์ ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กได้กลับมาโอบกอดและเชื่อมสายใยแห่งความรักกับมารดา เป็นการสร้างความทรงจำอันอบอุ่นที่ช่วยเสริมพลังชีวิตให้ทั้งแม่และลูก มาตรการเชื่อมโยงกับครอบครัวเหล่านี้มิได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ แต่คือการทำให้สิทธิในความเป็นครอบครัวของผู้ต้องขังหญิงตั้งครร์ภเป็นจริงขึ้นมาในชีวิตประจำวัน และยังเป็นเครื่องยืนยันว่าทักษสถานหญิงกลางมิได้มอง

ผู้ต้องขังเพียงในฐานะบุคคลที่ถูกจำกัดเสรีภาพ แต่ยังมองในมิติของความเป็นลูก ภรรยา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความเป็นแม่” ที่มีสายใยอันแนบแน่นกับครอบครัว

บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดี

การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีเป็นภารกิจที่ต้องอาศัยความเข้าใจทั้งด้านกฎหมาย สิทธิมนุษยชน การทำงานเชิงสหวิชาชีพ และความเข้าใจต่อบริบททางด้านสังคมจิตใจของผู้หญิงที่กำลังเผชิญความเปราะบางสูงสุดในชีวิต การปฏิบัติหน้าที่ของนักสังคมสงเคราะห์ในบริบทนี้จึงมิใช่เพียงบทบาทด้านการให้บริการ แต่เป็นภารกิจที่มีฐานรองรับจากหลักวิชาการ กลไกคุ้มครองสิทธิ และมาตรฐานสากลที่เกี่ยวข้องกับผู้ต้องขังหญิงและสตรีตั้งครรภ์โดยตรง ผู้เขียนในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ประจำทัณฑสถานหญิงกลาง ได้มีโอกาสปฏิบัติงานกับผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์โดยตรง จึงเล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องดูแลผู้ต้องขังกลุ่มนี้อย่างรอบด้านและมีมาตรฐาน โดยบทบาทหลักสามารถแบ่งได้เป็น 5 มิติสำคัญ ดังนี้

1. บทบาทด้านการประเมินความต้องการและความเปราะบางเฉพาะบุคคล

ในกระบวนการรับตัวผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ นักสังคมสงเคราะห์มีหน้าที่ประเมินสภาพปัญหาอย่างรอบด้าน ทั้งด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ภาวะโภชนาการ สถานะครอบครัว ปัจจัยเสี่ยงด้านคดี และประวัติความรุนแรงหรือบาดแผลทางใจ การประเมินดังกล่าวช่วยให้เข้าใจความเปราะบางในเชิงลึกของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการวางแผนการดูแลเฉพาะรายเพื่อป้องกันภาวะเสี่ยงทั้งต่อมารดาและทารกในครรภ์

2. บทบาทด้านการวางแผนและประสานการดูแลแบบสหวิชาชีพ

นักสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานหลัก (case manager) ระหว่างหน่วยงานภายในและหน่วยบริการภายนอก เช่น แพทย์และพยาบาลในเรือนจำ โรงพยาบาลคู่สัญญา นักจิตวิทยา ครอบครัวหรือผู้ดูแลหลักภายนอก หน่วยงานคุ้มครองเด็กหรือหน่วยบริการสังคมอื่น ฯลฯ การทำงานเชิงสหวิชาชีพนี้ช่วยให้หญิงตั้งครรภ์ได้รับการฝากครรภ์ การตรวจติดตามพัฒนาการทารก การวางแผนการคลอด และการดูแลหลังคลอดอย่างต่อเนื่อง อันเป็นหัวใจสำคัญของมาตรฐานสากล

3. บทบาทด้านการคุ้มครองสิทธิและการสนับสนุนทางกฎหมาย

ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดียังคงมีสถานะเป็นผู้บริสุทธิ์ตามหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ นักสังคมสงเคราะห์จึงมีบทบาทสำคัญในการตรวจสอบให้มั่นใจว่าผู้ต้องขังไม่ถูกปฏิบัติในลักษณะลงโทษ สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูลด้านสิทธิ และให้คำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม เพื่อคุ้มครองไม่ให้ความเครียดหรือผลกระทบจากการคุมขังส่งผลรุนแรงต่อสุขภาพกายและใจของมารดาและทารกในครรภ์

4. บทบาทด้านการให้คำปรึกษา การเสริมพลัง และการสนับสนุนทางอารมณ์

การตั้งครภ์ในเรือนจำทำให้ผู้ต้องขังหญิงเผชิญความวิตกกังวลอย่างสูง นักสังคมสงเคราะห์จึงต้องให้การปรึกษาเชิงจิตสังคม เพื่อช่วยจัดการความเครียด ความกลัวเกี่ยวกับการคลอด และช่วยเสริมพลังให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวกับบทบาทความเป็นแม่ภายใต้ข้อจำกัดของการคุมขัง การส่งเสริมความเข้มแข็งทางใจและการสนับสนุนจากครอบครัวหรือเครือข่ายยังเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยลดความเสี่ยงด้านสุขภาพจิตของหญิงตั้งครรภ์ โดยในปี พ.ศ. 2568 ทัณฑสถานหญิงกลางยังได้ริเริ่มโครงการส่งเสริมสุขภาวะและการให้คำปรึกษาแบบบูรณาการ (Integrated Well-being Promotion and Counseling Program: IWC Program) ซึ่งเป็นการทำงานเชิงรุก โดยรวมทีมสหวิชาชีพ ทั้งนักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และพยาบาล เพื่อทำงานเชิงป้องกัน แก้ไขปัญหาก่อนที่จะลุกลาม และเสริมสร้างสุขภาวะให้ผู้ต้องขังหญิงทุกกลุ่ม รวมถึงผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ โครงการนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้การดูแลด้านสุขภาพกายและจิตมีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

มาตรการเช่นนี้สะท้อนถึงแนวคิดที่ว่า การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ไม่ใช่เพียงการป้องกันปัญหาเชิงกายภาพ แต่คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจ เพื่อให้มารดามีกำลังใจและความพร้อมที่จะโอบอุ้มชีวิตใหม่ที่กำลังจะถือกำเนิดขึ้น

5. บทบาทด้านการเตรียมความพร้อมหลังคลอดและก่อนปล่อยตัว

นักสังคมสงเคราะห์มีหน้าที่วางแผนแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับมารดาและทารก ไม่ว่าจะเป็นการประเมินความเหมาะสมของการให้เด็กอยู่กับมารดาในเรือนจำ การประสานงานตรวจสุขภาพทารก การดูแลสภาพการณ์ด้านอารมณ์หลังคลอด การวางแผนการเลี้ยงดู และการเตรียมครอบครัวภายนอกให้พร้อมหากต้องรับเด็กออกไปดูแล รวมถึงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว (ปล่อยระหว่างพิจารณาคดีหรือยกฟ้อง) เพื่อให้มารดาสามารถกลับสู่สังคมได้อย่างมั่นคง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การดูแลบุตร และความสัมพันธ์กับครอบครัว

กล่าวโดยสรุปได้ว่า บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ระหว่างพิจารณาคดีเป็นกระบวนการที่บูรณาการองค์ความรู้ด้านสังคมสงเคราะห์ กฎหมาย สิทธิมนุษยชน มาตรฐานสากล และแนวคิดด้านสุขภาพแม่และเด็กเข้าด้วยกัน โดยนักสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่ประเมินความต้องการเฉพาะราย ประสานงานแบบสหวิชาชีพ คุ้มครองสิทธิ ให้การปรึกษาเชิงจิตสังคม และวางแผนการดูแลทั้งช่วงตั้งครรภ์ หลังคลอด และก่อนปล่อยตัว การดำเนินบทบาทดังกล่าวช่วยให้กระบวนการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์เป็นไปอย่างเป็นระบบ มีมาตรฐาน และสอดคล้องกับหลักนิติรัฐและแนวคิดด้านความมั่นคงของมนุษย์ โดยมุ่งลดความเสี่ยงต่อทั้งมารดาและทารก และส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้รับบริการที่เหมาะสมตามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แม้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสถานที่คุมขังก็ตาม

บทสรุป

เรื่องราวของผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ในเรือนจำ ไม่ได้สะท้อนเพียงความเปราะบางของผู้หญิงกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หากยังเป็นภาพสะท้อนของความรับผิดชอบร่วมกันในระดับรัฐและสังคมในการปกป้องชีวิตใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นท่ามกลางข้อจำกัดของเสรีภาพ แม้กำแพงสูงและประตูเหล็กจะจำกัดการเคลื่อนไหวของผู้ต้องขัง แต่ไม่อาจจำกัดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งยังคงต้องได้รับการเคารพและคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป หลักการนี้เป็นหัวใจสำคัญของมาตรฐานสากลและแนวคิดด้านสิทธิมนุษยชนทั่วโลก ที่ต่างยืนยันว่า ผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์เป็นกลุ่มที่ต้องได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม รอบด้าน และสอดคล้องกับความต้องการเฉพาะของพวกเธอในห้วงเวลาที่ทั้งร่างกายและจิตใจมีความเปราะบางมากเป็นพิเศษ ในบริบทของประเทศไทย ทัศนสถานหญิงกลางเป็นเวทีสำคัญที่ทำให้หลักการสากลเหล่านี้แปรเปลี่ยนเป็นแนวปฏิบัติจริง ผ่านการจัดตั้งศูนย์แม่และเด็ก การสร้างระบบบริการสุขภาพแม่และเด็กที่ได้มาตรฐาน การคัดกรองภาวะเสี่ยง การจัดโภชนาการเฉพาะสำหรับหญิงตั้งครรภ์ และการสนับสนุนด้านสุขภาพจิตที่ครอบคลุม การดูแลในมิติครอบครัว การจัดช่องทาง การเยี่ยมผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และกิจกรรมเชื่อมสัมพันธ์แม่ลูก ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า ทัศนสถานไม่ได้มองผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์เพียงในฐานะผู้ถูกควบคุมตัว แต่ยังให้ความสำคัญกับบทบาทความเป็นแม่ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กเล็กที่อยู่ในความดูแลของรัฐโดยทางอ้อม นอกจากนี้ การทำงานเชิงสหวิชาชีพ โดยมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นแกนกลางในการประสานงาน วางแผนการดูแลรายบุคคล ให้คำปรึกษา และเตรียมความพร้อมทั้งก่อนคลอดและหลังคลอด ช่วยทำให้การดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์มีความต่อเนื่อง มีระบบ และลดความเสี่ยงในทุกมิติ การบูรณาการองค์ความรู้ด้านสังคมสงเคราะห์ การแพทย์ จิตวิทยา และการคุ้มครองเด็ก ทำให้รูปแบบการดูแลของทัศนสถานหญิงกลางก้าวไปไกลกว่าการคุมขังทั่วไป แต่เป็นรูปแบบที่ให้คุณค่ากับความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังและอนาคตของทารกอย่างแท้จริง

ภาพรวมทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์เป็นภารกิจที่ต้องการทั้งความเข้าใจ ความเอาใจใส่ และความรับผิดชอบในระดับสูงเพราะเป็นการปกป้องสองชีวิตภายในบริบทที่มีข้อจำกัดมากที่สุด ในขณะเดียวกันทัศนสถานหญิงกลางยังคงพัฒนากระบวนการให้สอดคล้องกับหลักสากลอย่างต่อเนื่อง ทั้งเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังหญิงและเพื่อลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อทารกซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ที่ไม่ควรถูกจำกัดโอกาสเพียงเพราะสถานการณ์ของมารดา ท้ายที่สุดการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์ไม่ใช่เพียงการทำให้เรือนจำทำงานได้ตามมาตรฐาน แต่เป็นการยืนยันว่าความเป็นมนุษย์ยังคงเป็นหลักการสูงสุดของระบบราชทัณฑ์ไทย แม้อยู่ภายในกำแพงเรือนจำก็ยังมีพื้นที่สำหรับความอ่อนโยน ความเข้าใจ และการปกป้องชีวิตใหม่ที่กำลังจะก้าวเข้าสู่โลกใบนี้ การดูแลอย่างรอบด้านจึงเป็นทั้งภารกิจของรัฐ หน่วยงานราชทัณฑ์ และในเชิงลึกคือพันธกิจของสังคมไทยในการสร้างพื้นฐานที่มั่นคงให้แก่พลเมืองรุ่นต่อไปที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลังสำคัญของสังคมในอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมราชทัณฑ์. (2560). *พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560*. กรุงเทพฯ: กรมราชทัณฑ์.
- กรมราชทัณฑ์. (2561). ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยการดูแลผู้ต้องขังหญิงตั้งครรภ์หรือให้นมบุตร พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: กรมราชทัณฑ์.
- กรมราชทัณฑ์. (2561). ระเบียบกรมราชทัณฑ์ว่าด้วยเด็กในความดูแลของผู้ต้องขัง พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: กรมราชทัณฑ์.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2546). *พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- Alirezai, S., & Latifnejad Roudsari, R. (2022). The needs of incarcerated pregnant women: A systematic review of literature. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, 10(1), 2–17. <https://doi.org/10.30476/ijcbnm.2021.89508.1613>
- Center for Leadership Education in Maternal & Child Public Health. (2023). Alternatives to incarceration for pregnant & postpartum people: A summary of state and federal laws. University of Minnesota. <https://mch.umn.edu/alternatives/>
- Thailand Institute of Justice. (n.d.). The Tokyo Rules. <https://www.tijthailand.org/publication/detail/137>
- United Nations. (1955). Standard minimum rules for the treatment of prisoners.
- United Nations. (2010). United Nations rules for the treatment of women prisoners and non-custodial measures for women offenders (the Bangkok Rules). https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf
- United Nations. (2015). United Nations standard minimum rules for the treatment of prisoners (the Nelson Mandela Rules). https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/Nelson_Mandela_Rules- E-ebook.pdf